

Заходи загальносоціального попередження крадіжок вантажів мають досить об'ємний діапазон впливу. Вони впливають на всі фактори, що зумовлюють вчинення цих злочинів, і є основою для спеціальної профілактики.

Спеціальне (кримінологічне) попередження злочинів охоплює цілий ряд заходів, спеціально звернених на боротьбу зі злочинністю, що здійснюються різними органами і підприємствами¹. Відповідно, спеціально-кримінологічне попередження крадіжок вантажів з рухомого складу направлено на досягнення конкретних цілей і вимагає спеціальних, професійних знань в даній області.

Під спеціальними заходами попередження передбачаються заходи, безпосередньо спрямовані на недопущення та усунення криміногенних факторів, що сприяють вчиненню крадіжок вантажів, які здійснюються насамперед органами внутрішніх справ на транспорті на підставі професійних знань і умінь, з використанням спеціальних сил і засобів. Такого роду заходи можуть бути реалізовані лише на основі глибоких знань всіх факторів, що сприяють вчиненню крадіжок вантажів з рухомого складу, при наявності певних критеріїв позначення ефективності прийнятих спеціальних заходів. Поряд з цим необхідно виділити, які з спеціальних заходів є найбільш ефективними і значущими.

Таким чином, за змістом як загальносоціальні, так і спеціально-кримінологічні заходи попередження крадіжок вантажів з рухомого складу – це сукупність соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, технічних, культурно-моральних заходів, що створюють подальший розвиток суспільних відносин, які, в свою чергу, сприяють скороченню негативних явищ, що їх породжують.

Список бібліографічних посилань:

1. Розпорядження Кабінету міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-r#Text>

2. Протидія крадіжкам вантажів на залізничному транспорті оперативними підрозділами національної поліції : навч.-практ. посіб. / С. В. Албул, С. О. Єгоров, Є. В. Поляков, І. Л. Форнальчук, Т. Г. Щурат. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 82 с.

УДК 343.292

Валерія Дмитрівна СОЛДАТОВА,

*кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1596-2494>*

ІНСТИТУТ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

За останні роки практика застосування помилування привертала увагу багатьох представників громадськості, політиків та вчених. При цьому частина фахівців висловлювала думку про необґрунтовано широке застосування помилування в Україні, що, на їхню думку, не відповідає винятковому характеру цього заходу. Інші вчені та практики виступили за ширше застосування помилування, вбачаючи у ньому ефективний засіб коригування кримінальної політики.

Важливим фактом є те, що інститут помилування існує майже у всіх країнах світу. Практика помилування була відома ще в дохристиянську епоху: серед німецьких племен, у Римській імперії, Греції, єгипетському царстві Птолемеїв.

Відмінність лише в особах, які були наділені правом помилування. Так, у Стародавньому Римі таке право мали колегії весталок, у США цим правом наділені і президент, і губернатори штатів.

Помилування є різновидом актів, що анулюють юридичні наслідки вчиненого злочину, що приймаються у позасудовому порядку – органами законодавчої та виконавчої влади. Очевидно, загальна подібність помилування з підставами звільнення від кримінальної відповідальності та від кримінального покарання. Воно здійснюється у випадках, коли реалізація завдань, що стоять перед кримінальним законодавством через застосування кримінальної відповідальності (покарання), стає недоцільною через незначну ефективність чи з інших причин. Помилування також, як і інші підстави звільнення від кримінальної відповідальності, є нереабілітуючим та фактично означає визнання винності особи. Якщо інші підстави звільнення від кримінальної відповідальності та від кримінального покарання є інститутами суто кримінально-правового характеру, то помилування за галузевою належністю має яскраво виражений комбінований характер. На цю обставину вказує насамперед відсутність їх чіткої кримінально-правової регламентації, що надає цим інститутам виняткового характеру. Протягом тривалого часу акти прощення владою осіб, які вчинили злочини охоплювалися поняттям «помилування». За великим рахунком, помилування є різновидом юридично оформленого права прощення злочинця, що реалізується від імені суспільства найвищими органами державної влади.

Так, відповідно до правової позиції Федерального Конституційного суду ФРН акт помилування це компенсація засудженому, який постраждав від суворості закону, помилок у вироку та інших несправедливостей, про які стало відомо з обставин, що відкрилися після винесення вироку [1, с. 31].

Причиною підписання акту помилування може бути також досягнення мети призначеного покарання. Випадок, що мав місце в Туреччині, є таким прикладом: в Ерзінджані, місті, розташованому на сході країни, у 1939 р. стався землетрус, що став причиною смерті безлічі людей та незліченної кількості поранених. Була зима, все під'їзди до місця катастрофи було відрізано снігом. Рятувальники з інших міст не могли прибути до Ерзінджану. При землетрусі була також зруйнована будівля в'язниці, ув'язнені могли втекти, проте деякі з них залишилися та допомагали при порятунку постраждалих. Після цих подій актом парламенту ув'язнених, які надали допомогу, помилували. Своїм вчинком вони показали, що знову стали членами суспільства. Акти помилування виконують також інші функції: так, наприклад, у часи холодної війни між західними країнами та східним блоком помилування проводилося з метою обміну політв'язнями, серед яких були відомі шпигуни Альфред Френцель, Хайнц Фельфе та Гюнтер Гійом [2, с. 117]

Отже, під звільненням від покарання у зв'язку з помилуванням розуміється відмова держави в особі Президента України від подальшого виконання щодо засудженої особи призначеного їй судом покарання. На відміну від амністії, яка оголошується законом України стосовно певного кола непоіменованих (неперсоніфікованих) осіб, помилування здійснюється указом Президента України стосовно конкретної (персоніфікованої) особи, засудженої за вчинення злочину. Крім того, слід мати на увазі, що відповідно до ч. 1. ст. 44 КК у порядку помилування може бути звільнено навіть від кримінальної відповідальності особу, ще не засуджену судом за вчинення злочину. Передумова звільнення від покарання у зв'язку з помилуванням складається із двох обов'язкових елементів: матеріального та формального. Матеріальним елементом передумови є засудження особи з призначенням їй покарання, а також його реальне відбування. Формальним

елементом передумови виступає наявність клопотання про помилування, поданого до Офісу Президента України.

Передумовами звільнення від покарання у зв'язку з помилуванням виступають: 1) засудження особи з призначенням їй покарання, а також його реальне відбування; 2) наявність клопотання від особи яка: а) була засуджена судом України й відбуває покарання в Україні; б) була засуджена судом іноземної держави й передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду щодо якої приведено у відповідність до законодавства України; в) була засуджена в Україні й передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати та виконати ухвалене в Україні рішення про помилування; г) є захисником, одним із батьків, дружиною (чоловіком), дитиною, іншим членом сім'ї чи законним представником особи, зазначеної у пунктах «а», «б» і «в». У виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин клопотання про помилування також може бути подано головою або іншим членом Комісії при Президенті України у питаннях помилування, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Уповноваженим Президента України з прав дитини, Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю й Уповноваженим Президента України у справах кримськотатарського народу [3, с. 338–339].

Звільнення від покарання у зв'язку з помилуванням реалізується на підставі положень статей 85, 87 Кримінального кодексу України [4] та Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015 (далі – Положення). Пункт 2 цього Положення визначає, що помилування засуджених здійснюється у виді: 1) заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років (клопотання про помилування при цьому може бути подане після відбуття особою не менше 20 років призначеного покарання, відповідно до ч. 2 п. 4 даного Положення); 2) повного або часткового звільнення від основного і додаткового покарань [5]. Ознайомившись з даним Положенням, бачимо відсутність можливості здійснювати помилування у вигляді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, яке було в його попередніх редакціях. Пояснити це можна тим, що ст. ст. 85, 87 Кримінального кодексу України не передбачають в якості видів помилування заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким [6, с. 302].

З нашої точки, влучним є твердження О. П. Гороха, який зазначає, що таке рішення законодавця не є обґрунтованим. Обраний суб'єктом законодавчої ініціативи шлях вдосконалення законодавства не є раціональним та прогресивним. Деякі особи, які відбувають покарання за вчинення особливо тяжких злочини, в силу своїх індивідуальних психологічних характеристик потребують не повного чи часткового звільнення від покарання, а саме заміни покарання чи його невідбутої частини більш м'яким. Таким чином, вид помилування заміна невідбутої частини покарання більш м'яким заслуговує на своє повернення до Положення про порядок здійснення помилування 2015 року. Водночас, з метою узгодження законодавства у цій сфері, ст. 87 КК України треба доповнити положенням про можливість здійснення актом про помилування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким [7, с. 43].

Варто відмітити, що особа звільняється в разі її помилування безумовно від призначених їй покарань, оскільки помилування з випробувальним строком не передбачено чинними нормативно-правовими актами України. Саме це й викликало певні дискусії серед науковців, адже в разі звільнення особи не виключено вчинення нею знову нового злочину. Слушно зазначає з цього приводу Є. О. Письменський, що в разі помилування особи є певні ризики продовження нею протиправної поведінки [8,

с. 187]. У цьому зв'язку заслуговує на підтримку позиція А. А. Музики, який пропонує впровадити умовне помилування. Як зазначає науковець, умовність полягатиме в тому, що засуджений не буде звільнений остаточно, а невідбуте покарання (або його частина) для нього стане випробувальним строком. Якщо винуватий упродовж цього часу вчинить злочин, то суд повинен призначити йому остаточне покарання згідно з правилами призначення покарання за сукупністю вироків [9, с. 35]. Запропонований підхід підтримують також і такі вчені юристи, як С. М. Школа [10, с. 121–122], І. Г. Богатирьов [11, с. 106] та інші. Ця думка видається нам дуже слушною, адже така умова при звільненні буде слугувати як додатковий стримуючий фактор від вчинення особою нових злочинів і стимулюватиме її лише до правомірної поведінки, адже вчинення особою будь-якого злочину скасовуватиме умовне помилування.

Необхідно також акцентувати увагу на тому, що деякі науковці дотримуються позиції стосовно ліквідації інституту помилування. Серед них В. Г. Гончаренко, який зазначає, що інститут помилування підлягає скасуванню як прояв образливої для людської гідності феодально-монархічної необмеженої влади, що грубо порушує закріплений Також вчений відмічає, що законодавче забезпечення здійснення помилування є вкрай недосконалим і з позиції теорії права, і з точки зору процедурної надійності та неупередженості прийняття юридичних рішень. Помилування фактично здійснюється келійно, не прозоро і заочно особами з неконституційних органів за мінімальної й опосередкованої участі Президента в цьому процесі, що створює виключно сприятливе підґрунтя для практично безкарної корупції [12, с. 48]. Ще одним противником застосування помилування виступає В. В. Навроцька, котра вважає, що воно відбувається, на її думку, з ігноруванням прав потерпілого. Інтереси осіб, що втягнуті в конфлікт, вирішуються державою на користь однієї сторони – винного. Тому особливо несправедливим є застосування помилування до осіб, визнаних винними у вчиненні діянь, які належать до категорії справ приватного обвинувачення. У таких справах держава через свої органи не повинна втручатися у вирішення питань про звільнення засудженого від покарання [13; 6 с. 303]. З нашої точки зору, інститут помилування в Україні в жодному разі не можна скасовувати, однак він на часі потребує значного вдосконалення.

Таким чином, все наведене дозволяє зробити висновок, що помилування виступає одним з небагатьох правових інститутів, які постійно перебувають у зоні пильної уваги не лише вчених різних галузей знання, а й громадськості, політиків. У цьому інституті переплітаються правові, філософські, соціологічні, етичні, політичні аспекти. З огляду на це інститут помилування надає перспективи його подальшого вивчення.

Список бібліографічних посилань:

1. Die Konstitutionalisierung des Gnadenrechts, Attila Badó, Deutsch-Ungarisches Symposium 2018, Acta Iuridica Universitatis Potsdamiensis, Tom 5, Potsdam, 2018. Pp. 31–147.
2. Беллинг Д. В., Кулямина Г. О помиловании в немецком праве // Lex Russica. 2019. №3 (148). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-pomilovanii-v-nemetskom-prave> (дата звернення: 26.03.2022).
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 26.03.2022).
5. Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21 квітня 2015 р. № 223/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (дата звернення: 26.03.2022).

6. Денисовський М. Д., Томчук І. О. Здійснення помилування за законодавством України та зарубіжних країн: проблемні аспекти // Кримінальне право та кримінологія. Часопис Київського університету права, 2020/1. С. 301–306.
7. Горюх О. П. Актуальні проблеми здійснення помилування в Україні. Eurasian Academic Research Journal. 2016. № 2 (02). С. 41–46.
8. Письменський Є. О. Про пошук нових підходів до забезпечення ефективності застосування помилування. Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення : матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / укладачі: Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. С. 186–189.
9. Музика А. А. Право помилування в Україні: актуальні питання. Актуальні питання вдосконалення процедури помилування : зб. матеріалів круглого столу. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 33–37.
10. Школа С. М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 248 с.
11. Богатирьов І. Г. Наукова дискусія щодо проблем застосування інституту помилування до засуджених в Україні. Вісник прокуратури. 2016. № 1 (175). С. 101–108.
12. Гончаренко В. Г. Правовий статус і процесуальні аспекти інституту помилування. Вісник Академії адвокатури України. 2010. Число 3 (19). С. 45–49.
13. Навроцька В. В. Амністія та помилування – акт справедливий для потерпілого? Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії та помилування : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луганськ, 6–20 лют. 2012 р.) / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. URL: https://kplduvs.at.ua/publ/internet_konferencija/materialy_konferencii/navrocka_v_v_amnistija_ta_pomiluvannja_akt_spravedlivij_dlja_poterpilogo/5-1-0-59 (дата звернення: 26.03.2022).

УДК 343.238.5

Вадим Борисович ХАРЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2412-7909>

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ З ПОХІДНИМИ НАСЛІДКАМИ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ КОНСТРУКЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМИ ВИНИ

Одним з видів ускладненого одиначного кримінального правопорушення у доктрині кримінального права визнається кримінальне правопорушення з похідними наслідками. У спеціальній літературі такі кримінальні правопорушення називають ще як кримінальні правопорушення, що кваліфікуються за наслідками, або кримінальні правопорушення з віддаленими наслідками, водночас погоджуючись у тому, що такі кримінально протиправні діяння мають два види наслідків: основний (прямий, безпосередній) і додатковий (похідний, опосередкований), які настають послідовно, один за іншим у результаті вчиненого особою діяння [2, с. 78–79]. Безумовно, суспільно небезпечні діяння з похідними наслідками мають законодавчу конструкцію як кримінальні правопорушення з матеріальним складом, що є аксіомою. Також типово наголошується, що суб'єктивна сторона таких кримінальних правопорушень характеризується подвійною (або змішаною) виною: до прямого наслідку – умисел, а до похідного – необережність, але у цілому визнаються умисними [3, с. 284]. У підтвердження наведеного в якості прикладів вказаних кримінальних правопорушень наводяться діяння, передбачені ч. 2 ст. 121, ч. 3 ст. 134, ч. 2 ст. 139, ч. 2 ст. 194 КК України.